

УДК 811.161.2 + 81′373.7 : 159.9

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДИНИ

Картамишев О. О.

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Сімферополь, Україна

Стаття присвячена ідеографічному дослідженню семантичного поля фразеологізмів на позначення спеціальних здібностей людини, подані кількісні та статистичні показники.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, спеціальні здібності людини, ідеографічна класифікація, семантичне поле, семантична група, синонімічний ряд.

Ідеографічні дослідження у сфері фразеології за останні 20-30 років відзначаються певною системністю та зростаючим науковим інтересом. За цей час активно розвиваються системні дослідження фразеологічних явищ, залучаються екстралінгвістичні дані. На думку мовознавців, здійснювати ідеографічний опис фразеологічних одиниць набагато складніше, ніж, наприклад, ідеографічно описувати слова. Це пояснюється тим, що, безумовно, фразеологізми, у порівнянні зі словами, мають більш конкретне значення, певну емоційно-експресивну забарвленість та образну конотацію.

Сучасна фразеологічна ідеографія має суттєво виражений та домінуючий антропоцентричний напрямок. Приблизно 95 % стійких словосполучень пов'язані з фразеологічною макросистемою „Людина”, вивченням якої займалися такі вчені, як Л. Арсентьев, А. Івченко, Н. Смолякова, Ю. Прадід, Г. Курковська, Н. Коваленко, Т. Ігліковська, М. Олійник та інші [9, с. 45].

Семантичне поле фразеологічних одиниць „Спеціальні здібності людини” не було об'єктом окремого мовного дослідження. Ідеографічний опис зазначеної фразеологічної мікросистеми є науковою новизною, а також актуальним внеском у доробок фразеологічної ідеографії.

Сучасна лінгвістика зацікавлена у знаходженні спільної міжпредметної системи, зокрема в синтезі фразеології та психології. Кожні нові ідеографічні пошуки впливають на розвиток фразеологічних угруповань.

Мета статті – дослідити структуру та склад семантичного поля фразеологізмів „Спеціальні здібності людини”, засновуючись на ідеографічному аспекті, а також встановити кількісний показник фразеологічних одиниць зазначеного тематичного спрямування та з'ясувати деякі конотативні ознаки фразеологізмів (оцінку, емотивність).

Спеціальні здібності відповідають вимогам одного виду діяльності. Їх формування вимагає спеціального навчання і навіть обдарованості [7, с. 142].

Семантичне поле ФО „Спеціальні здібності” складається з семантичних груп, що позначають: педагогічні здібності, наукові, літературні, музикальні, образотворчі, вокальні, ораторські (див. схему 1).

Схема 1. Структура семантичного поля ФО „Спеціальні здібності”

Семантичне поле	Спеціальні здібності (96)
Семантична група	Літературні (10) Музикальні (7) Ораторські (4) Образотворчі (3) Педагогічні (34) Наукові (29) Вокальні (9)*

Наведена схема створена на основі ієрархічної структури ідеографічної класифікації фразеологізмів, запропонованої Ю. Ф. Прадідом [6].

Найголовнішою ознакою семантичного поля „Спеціальні здібності” є відображення у фразеологізмах соціально обумовленого характеру здібностей людини. Спеціальні здібності вважаються соціально обумовленими. Довкілля та соціально-культурні чинники справляють вплив на спеціальні здібності більш сильноше, ніж біологічні умови.

Отже, семантичне поле фразеологізмів „Спеціальні здібності” об’єднує у своєму складі 7 семантичних груп, що відповідають класифікації спеціальних здібностей людини, прийнятій у сучасній психології.

1. В семантичній групі „Літературні здібності” об’єднуються синонімічні ряди з такими значеннями: „природні літературні здібності” (*володіти пером, бездарний поет*) та „набуті літературні здібності” (*осідлати Пегаса, пробувати [своє] перо, взятися за перо та ін.*).

Слід зазначити, що синонімічний ряд „Природні літературні здібності” складається з діаметрально протилежних за змістом фразеологічних одиниць. Іншими словами, природні літературні здібності у когось є (*володіти пером*), а хтось від природи позбавлений літературного хисту (*бездарний поет*). Однак і в першому, і в другому випадках біологічний чинник визначає рівень здібностей. Саме тому фразеологізми *володіти пером* та *бездарний поет*, за логіко-поняттєвим принципом, належать до синонімічного ряду „Природні літературні здібності”.

* Цифрові дані у дужках показують кількість фразеологічних одиниць всієї семантичної групи або поля. Відбір фразеологічних одиниць, різноманітні підрахунки та наведення прикладів реалізовувалися за допомогою двотомного словника фразеологізмів української мови [10].

Всього в семантичній групі „Літературні здібності” об’єднуються 10 фразеологічних одиниць, з яких 20 % фіксують відсутність та втрату літературних здібностей.

2. Семантична група фразеологічних одиниць „Музикальні здібності” структурується з двох синонімічних рядів з такими значеннями: „**музикально-слухова майстерність**” (*ведмідь на вухо наступив, тонке вухо, туге вухо*) та „**музикально-виконавська майстерність**” (*у чотири руки, із сл. грати, котячий концерт, на слух; по слуху. перев. з сл. співати, грати*).

Загалом семантична група „Музикальні здібності” об’єднує 7 фразеологічних одиниць. Приблизно 43 % фразеологізмів відбивають нерозвинуті музикальні здібності.

3. Українська мова містить у своєму складі також фразеологічні одиниці, що підкреслюють хист людини до красномовства. Семантична група фразеологізмів „Ораторські здібності” формується з найбільш влучних фразеологічних одиниць на позначення саме красномовності, не торкаючись фундаментальних складових у вигляді комунікативних, мовленнєвих та міжособистісних навичок.

Семантична група ФО „Ораторські здібності” є однією з найменших семантичних груп в семантичному полі „Спеціальні здібності”. До її складу вписуються всього 4 одиниці: *дар мови (слова), мати добрий язик (доброго язика), хапкий на мову, цікавий на язик*.

Всі фразеологічні одиниці семантичної групи „Ораторські здібності” відзначаються позитивним забарвленням.

4. Семантична група фразеологічних одиниць „Образотворчі здібності” є найменшою (3 одиниці) у всій фразеологічній мікросистемі «Здібності людини». Фразеологічний склад даної семантичної групи умовно відображає образотворчу діяльність з певною сукупністю художніх навичок, а також нерозвинуті графічні уміння: *курачі лапи, жарт., темними фарбами, із сл. малювати, зображати і т. ін., у рожевих фарбах (рожевими фарбами); у рожевому світлі, із сл. малювати, зображувати*.

Таким чином, 2 фразеологічні одиниці семантичної групи „Образотворчі здібності” є антонімами, а всього один фразеологізм *курачі лапи* характеризує нерозвинуті каліграфічні уміння.

5. Семантична група фразеологічних одиниць „Педагогічні здібності” відбиває значну частину всієї специфіки різноманітної педагогічної діяльності, враховуючи комплекс організаторських та креативних здібностей. Фразеологізми даної семантичної групи утворюють синонімічні ряди з такими значеннями: „**виховні здібності**” (17 одиниць), наприклад: *виряджати в світ, вставляти клепку, ірон., інженер людських душ, навчити уму-розуму, перековувати мечі на орала, поставити на рівні ноги, переламувати характер тощо*; „**дидактичні здібності**” (8): *втворювати в голову, укласти в голову, підковувати на всі чотири, проливати світло, розжовувати і до рота покласти та ін.*; „**організаторські здібності**” (5): *привести до порядку, привести до тями, скрутити на гужа, тримати в кліщах і т. п.*; „**конструктивні здібності**” (4): *забити клин у голову (тім’я), тривожити уяву (фантазію, уми і т. ін.), наводити на думку, наводити на розум*.

Семантична група „Педагогічні здібності” загалом налічує 34 фразеологічні одиниці позитивного забарвлення, що відображають якісні здібності педагогічного напрямку.

6. Семантична група фразеологічних одиниць „Наукові здібності” представлена трьома синонімічними рядами, що означають: **„науково-дослідницькі здібності”** (докопуватися до кореня, доходити [до] висновку (думки), розкласти по полицках, розгризти горіх, розв’язати вузол, промацати ґрунт тощо); **„науково-креативні здібності”** (сказати нове слово, кинути світло, відкрити [нову] сторінку (еру), лишити за собою ниточку, дійти до клубочка); **„математичні здібності”** (на око. перев. із сл. визначати, прикидати, рахувати і т. ін., прикинути / прикидати оком, приміритися / примірятися (примірюватися) оком (очима), прицілюватися / прицілитися оком, прикидати (розкладати і т. ін.) / прикинути (розкласти і т. ін.) в думках (у голові, в умі).

Отже, семантична група „Наукові здібності”, об’єднуючи 3 синонімічні ряди, містить всього 29 ФО, що характеризують лише розвинуті наукові здібності людини.

7. Семантична група фразеологічних одиниць „Вокальні здібності” нечисленна (9 одиниць). Фразеологізми даної семантичної групи позначають факт якісного співу, спів як певну дію, фальшивий спів, певні вокально-виконавчі можливості людини.

Семантична група „Вокальні здібності” об’єднує синонімічні ряди з такими антонімічними значеннями: **„розвинуті вокальні здібності”** (вести перед, викидати колінця, у лад. із сл. співати, виконувати, на різні лади. із сл. виспівувати, співати) та **„нерозвинуті вокальні здібності”** (дерти горло (горлянку), не в лад. із сл. співати, виконувати і т. ін., пускати півня).

Кожний третій фразеологізм семантичної групи „Вокальні здібності” позначає фальшивий спів та неякісний вокал.

Отже, проведені дослідження дають змогу зробити такі висновки.

1. Семантичне поле ФО „Спеціальні здібності” складається з 7 семантичних груп, значення яких відповідають здібностям, що стосуються конкретного виду діяльності, наприклад, літератури, науки, вокалу, музики тощо. За кількісним показником, семантичні групи ФО „Педагогічні здібності” (34), „Наукові здібності” (29) та „Літературні здібності” (10) є найбільшими. Загалом в даному семантичному полі об’єднуються 13 синонімічних рядів та 96 фразеологічних одиниць, звідси один синонімічний ряд містить приблизно 7 фразеологізмів.

2. Із 96 фразеологічних одиниць семантичного поля „Спеціальні здібності” майже 20 % з негативною забарвленістю та значенням нерозвинутих спеціальних здібностей людини.

Список літератури

1. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. – 3-е издание. – СПб.: Питер, 2007. – 368 с.
2. Зубков М. Г. Сучасний російсько-український, українсько-російський словник. – Харків: Веста: Видавництво „Ранок”, 2003. – 720 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002. – 368 с.

4. Немов Р. С. Психология. – В 3 кн. Кн.1. Общие основы психологии. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 688 с.
5. Полюга Л. М. Словник українських синонімів і антонімів. – К.: Довіра, 2007. – 575 с.
6. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / НАН України, Ін-т української мови; Відп. ред. О.О. Тараненко.– К.: Сімферополь, 1997. – 252 с.
7. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М.Степанов. – К.: „Академвидав”, 2006. – 424 с.
8. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД „ШКОЛА”, 2006. – 1008 с.
9. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
10. Фразеологічний словник української мови / За ред. В. М. Білоноженко та ін. – 2 томи. – К.: Наукова думка, 1993. – 980 с.

Картамышев А.А. Семантическое поле фразеологических единиц для обозначения специальных возможностей людей / А.А. Картамышев // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), №1 Ч.2. – С. 89-93

Статья посвящена идеографическому исследованию семантического поля фразеологизмов для обозначения специальных способностей человека, предоставлены количественные и статистические показатели.

Ключевые слова: фразеологическая единица, специальные способности человека, идеографическая классификация, семантическое поле, семантическая группа, синонимический ряд.

Kartamyshev O.O. The semantic field of phraseology units is on denotation of the special capabilities of man / O.O. Kartamyshev // Scientific Notes of Taurida National V.I.Vernadsky University. – Series: Philology. Social communications. – 2011. – V.24 (63), №1 P.2. – P. 89-93

The article is devoted ideographical research of the semantic field of phraseological units for denotation of the special capabilities of man, quantitative and statistical indexes are given.

Key words: phraseological unit, special capabilities of man, ideographical classification, semantic field, semantic group, synonymous line.

Стаття надійшла до редакції 12 грудня 2010 року